

VAN-E FELELŐSSÉGE A FILOZÓFIÁNAK?

KÉRI DÉNES

Míg felelősség fogalmának meghatározására több filozófiai kísérletet is találhatunk, szűkebb annak a kérdésnek az irodalma, van-e valamilyen felelőssége magának a filozófiának, és ha igen, hogyan és mivel összefüggésben ragadható meg ez a felelősség.

Amennyiben választ kívánunk találni a filozófia felelősségét érintő kérdésre, vizsgálódásunkat világosabbá kell tennünk azáltal, hogy pontosabban igyekszünk meghatározni annak tárgyát. E kísérletünk két lépésben hajtható végre. Először is: *mi a felelősség?* A kérdés evidens: mielőtt bármiféle igényt támaszthatnánk a filozófiával szemben, meg kell határoznunk, milyen formát is ölt ez az igény. Ennek megfelelően tanulmányom elején igyekszem felkínálni a felelősségnek egy bizonyos felfogását. Ezt követően áttérhetünk a második kérdésre: *mi a filozófia?* Ahhoz, hogy a filozófia felelősségét meghatározhassuk, a felelősség definíciója mellett éppúgy szembe kell néznünk a filozófia természetére vonatkozó metafizikai problémával, azaz számot kell vetnünk a filozófia lényegének meghatározásával, és a filozofálás mibenlétével.

Az első kérdés tehát: *mi a felelősség?* Jelen tanulmány kereteit meghaladó, kimerítő elemzés helyett e ponton két alapvető belátásra támaszkodhatunk. Egyrészt a különböző hivatásokhoz különböző felelősségek társíthatók. A tanári hivatáshoz a fiatalok oktatásának felelőssége, az egészségüggyel kapcsolatos hivatásokhoz pedig az emberi élet védelmének felelőssége. Ennek megfelelően amennyiben a filozófiát mint hivatást gondoljuk el, úgy a filozófus sajátos felelősséggel fog rendelkezni az általa hivatásként művelt területen.

A hivatásokhoz kapcsolódó felelősség gondolata mellett támaszkodhatunk egy hétköznapi intuícóra is. Eszerint a felelősség fogalma összeköthető a kötelesség terminusával: az élet bármely területén felmerülő kötelességeink egyben felelőssé is tesznek minket azért, hogy e kötelezettségeknek eleget tegyünk. Amennyiben tehát a filozófiának van valamilyen kötelessége, úgy a filozófus szintúgy felelős e kötelesség teljesítéséért. E gondolatmenet a következőképpen fűzhető tovább – továbbra is intuícóinkra támaszkodva. Amennyiben vállalkozunk valaminek a teljesítésére, egyúttal kötelezettséget is vállalunk e cél elérésére, ily módon pedig felelősek vagyunk vállalkozásunk sikeréért. Elmondható, hogy az elmúlt években bevetté vált a filozófiáról mint vállalkozásról szóló beszéd.¹ A filozófia mint valamire irányuló vállalkozás esetében a felelősség

¹ Tózsér János híres fordulatára a későbbiekben részletesebben kitérek.

kérdése a következőképpen értelmezhető. Amennyiben a filozófia valóban vállalkozik valamire, úgy a filozófiát érintő kötelesség – és ennek megfelelően felelősség is – megfellelthető ezen vállalás teljesítésével.

A felelősség általunk használt fogalma jelen tanulmányban tehát a célkitűzéssel áll kapcsolatban, és így foglalhatjuk össze: valaminek a felelőssége abban áll, hogy a vele kapcsolatos célkitűzéseknek megfelelően működjön, valóban a hozzárendelt célok felé igyekezen.

A felelősség fogalmának tömör áttekintése után részleteiben vizsgálhatjuk meg a filozófia mibenlétét érintő, jóval összetettebb kérdést. Tózsér János *Az igazság pillanatai* című írásában a filozófiát mint episztemikus vállalkozást mutatja be, ráadásul mint *kudarca ítélt* episztemikus vállalkozást. A Tózsér által vizsgált filozófia „mindaz, amit a filozófus végzettségű, illetve a filozófiát intézményes keretek között tanuló emberek egyetemeken és kutatóintézetekben csinálnak.”² Az általa episztemikus vállalkozásként elkönyvelt filozófiának pedig „*igazságok kimondása a célja*”, illetve mint ilyen célkitűzéssel rendelkező irányzat „a megfogalmazott igazságigénnyel bíró propozíciókat az *igazolási sztemderdek valamelyikével* (vagy akár többel) *alá is támasztja*”³. Tózsér egy nem-filozófusi perspektívából kívánta bemutatni, hogy kívülről szemlélve a filozófia története nem sikertörténet: bármilyen kérdést is vizsgált a filozófia, a filozófusok egyik kérdésben sem tudtak konszenzusra jutni, így e problémák megoldatlanok és megoldhatatlanok maradtak. Bár Tózsér hírhedt konklúziója számtalan ellenvetés áldozatává vált, kiindulópontját, miszerint a filozófia episztemikus vállalkozás, kevesen támadták, így e gondolattal haladhatunk tovább vizsgálódásunkban.

Amennyiben a filozófiát valóban episztemikus vállalkozásnak gondoljuk el, az alábbi következtetéseket szűrhetjük le a filozófia működését illetőleg. Mint ilyen jellegű vállalkozás, a filozófia célkitűzése szükségszerűen teoretikus jellegű kell, hogy legyen. Az ekképpen értelmezett filozófia célja tapasztalataink magyarázata, ezen magyarázatok különböző, logikailag koherens elméleti rendszerekbe való elhelyezése – Tózsér szavaival „*igazságok kimondása*”. A felelősségről elmondottakkal összhangban az ily módon értelmezett filozófia felelősségét ezen elméleti célkitűzés felől közelíthetjük meg. A filozófia közvetlen felelőssége mindennek megfelelően az *igazság kutatásában és annak explikálásában* áll.

Ez triviális kijelentésnek tűnhet, azonban – ahogyan Peter Bieri is írja, – nem nehéz olyan filozófiai motivációt nélkülöző, unalmas tanulmányba botlanunk, amelyen látszik, hogy „mindenekelőtt azért íródott, mert valakinek

² Tózsér János: *Az igazság pillanatai. Esszé a filozófiai megismerés sikertelenségéről*. Budapest, Kalligram, 2018. 35.

³ Uo. 36.

szakmai identitásra volt szüksége és állásra pályázott.”⁴ Ez a profán példa pusztán a filozófia felelősségéről eddig elmondottakat hivatott megerősíteni. Reményeink szerint ugyanis könnyen beláthatónak tűnik, hogy a Bieri által említett, ilyen jellegű szövegek megírása során szerzőik szembe mennek a filozófia imént megfogalmazott felelősségével mint az igazság kutatásával és explikálásával.

Az eddig megfogalmazott gondolatokon túlhaladva érdemes számot adni a metafilozófiai diskurzus azon szeletéről, amely már a magyar filozófiai közéletben is hullámot vetett a praxis-vita keretei között.⁵ A Nemes László által indított vita a filozófiai párbeszéd középpontjába állította a teória és praxis közti különbségtételt, melynek gyökerei egészen Arisztotelészig nyúlnak vissza – kiegészülve nála a poészisz terminusával. Sajnos e tanulmány kereteit meghaladná e fogalompáros filozófiatörténeti ívének áttekintése, így itt pusztán a megkülönböztetés ténye mellett Kant meghatározási kísérletét érdemes idézni: „Minden filozófia vagy elméleti, vagy gyakorlati [...]. Az elméleti és gyakorlati filozófia közötti különbség azok tárgya; az elméleti tárgya az elmélet, a gyakorlati a gyakorlat.”⁶ Elmélet és gyakorlat megkülönböztetése alapján belátható, hogy mindaz, amit a filozófia felelősségéről fentebb megállapítottunk, szigorúan az itt elméleti filozófiának nevezett területet érintő felelősségként értelmezendő. A tanulmány további részében a filozófia egészét érintő felelősség meghatározása érdekében vegyük szemügyre a gyakorlati filozófia területét.

Bár (többek között) Kant felkínálja a gyakorlati filozófia területének egy bizonyos definícióját, észrevehető, hogy különbségtétele nem elég szubsztantív, hiszen az általa gyakorlati filozófiának nevezett terület felfogható *episztemikus vállalkozásként*, így a fentebb leírtak alapján továbbra is értelmezhető elméleti filozófiaként. Érdemesebb lehet tehát más módon megragadni az elméleti és gyakorlati filozófia különbségét, felvázolva a gyakorlati filozófiának egy olyan értelmezését, amely eredményesen szembeállítható az elméleti filozófiával mint episztemikus vállalkozással.

Két észrevétel azonban nyomban leszögezendő. Egyrészt bár arra vállalkozunk, hogy a gyakorlati filozófiát az episztemikus vállalkozásként meghatározott elméletivel *szemben* határozzuk meg, fontos kijelenteni, hogy az elméleti és gyakorlati filozófia közötti határ semmiképp sem egy merev vonal, melynek egyik oldalára kizárólag elméleti, míg a másik oldalára kizárólagosan

⁴ Bieri, P.: „Was bleibt von der analytischen Philosophie?” *Deutsche Zeitschrift für Philosophie* 2007. 3. (55) 343. [saját fordítás]

⁵ E vita indítójához ld.: Nemes László: „Filozófiai tudás vs. filozofálás: A közösségi filozofálás praxisa.” *Elpis*, 2017. 2. 181-193.

⁶ Kant, I.: *Vorlesung zur Moralphilosophie*. Berlin, Walter de Gruyter, 2004. 3. [saját fordítás]

gyakorlati vállalkozások sorolhatóak. Az ilyen jellegű kísérletek arra kényszerítik bármelyik oldal képviselőit, hogy önnön területük meghatározása helyett visszavonulót fújjanak, s a két oldal kölcsönösségét hirdessék. Ezt láthattuk a Nemes László által indított praxis-vita keretei között is, amikor a gyakorlati vállalkozások felé nyitó Sárkány Péter is arra „kényszerült”, hogy a gyakorlati oldal elméleti alapjait védje.⁷

Belátható továbbá az is, hogy ha a gyakorlati filozófia valóban úgy kívánna színre lépni, hogy az mentes legyen mindennemű elmélettől, hamar kudarcot vallana bármiféle megbecsülés megszerzésében, hiszen komolyanvehetetlennek tetszene. Ez a merev elkülönítés tehát tarthatatlan. Mégis úgy láthatjuk, hogy ez a szerencsétlen narratíva húzódik meg néha a gyakorlati filozófiáról szóló diskurzus háttérében. Ahogyan azt egy helyen Sárkány Péter is írja: „[a] filozófiai praxis még alakulófélben lévő [...] irányzat, amely csak részben kötődik a jelenlegi »akadémiai-tudományos« filozófiához, ugyanis – miként ez a legtöbb új megközelítéssel lenni szokott – annak kritikájára épül.”⁸

Szintén fontos megállapítanunk, hogy a gyakorlati filozófia mint ilyen nem alkot egy összefüggő területet a filozófián belül. Különbőféle irányzatokról beszélhetünk csupán, amelyek egymásra ritkán reflektálnak. Mégis felfedezhető egy közös pont a legtöbb irányzatban, ugyanis önmeghatározásuk során ezen irányzatok gyakran reflektálnak a filozófiának egy adott szegmensére, amelyet ők „akadémiai”-nak, „tudományos”-nak, vagy „elméleti”-nek neveznek – ahogyan ezt Sárkány Péter fentebbi idézetében is láthatjuk. A gyakorlati filozófia egyik legfrissebb irányzatát képviselő Ran Lahav szintén abban nevezi meg motivációját, miszerint „szenvedett az általa ismert filozófia hidegségétől és intellektualizmusától”⁹. Látható tehát, hogy a legtöbb megközelítés egy közös pontot fogalmaz meg, ez a közös pont pedig akadémia-ellenes filozófiafelfogásuk. Ahhoz azonban, hogy pontosabb képet kaphassunk a gyakorlati filozófia területéről, ezáltal pedig az őt érintő felelősség mibenlétéről, érdemesebb különböző irányzatainak célkitűzéseit átnéznünk.

A gyakorlati filozófia területén pusztán irányzatok egymásmellettiségéről beszélhetünk. A következőkben megpróbálhatunk felvázolni egy lehetséges térképet, amely alapján végül egyértelmű választ kaphatunk a kérdésre: mi a gyakorlati filozófia felelőssége? Célkitűzéseik alapján két nagyobb osztályát különböztethetjük meg a gyakorlati filozófia területének. Az egyiket hívhatjuk filozófiai terápiának, a másikat filozófiai lélegondozásnak. A filozófiai terápia ismertetőjege, hogy működése során különböző filozófiai tanokat alkalmaz.

⁷ Ld. Sárkány Péter: Életbölcselet és filozófiai gyakorlat. Megjegyzések a praxis-vitához. *Elpis*, 2018. 1. 149-155.

⁸ Sárkány P.: *A filozófia mint praxis*. Budapest, L'Harmattan, 2014. 45.

⁹ Lahav, R.: *What is Deep Philosophy?* Vermont, Loyev, 2021. Preface [saját fordítás]

Ennek megfelelően a filozófia terápia területe metafizikailag nem semleges, gyakorlati hatása bizonyos elméletrendszerek elfogadásától függ. A működtetett tanokkal a filozófiai terápia irányzatai alkalmassá teszik az embert arra, hogy boldog életet élhessen – azaz ezek az irányzatok az ember életmódjára vannak hatással. A filozófiai lélekgondozás területe ezzel szemben metafizikailag semleges vállalkozásokat foglal magába. Ezek a vállalkozások nem követelik meg az egyéntől, hogy elfogadjon bizonyos elméleteket, filozófiai mivoltuk ugyanis abban áll, hogy következetesen alkalmaznak bizonyos filozófiai módszereket. Ily módon az ember elsősorban nem boldog életet remélhet ezektől, hanem nézeteinek filozófiai alapos felülvizsgálatát – azaz ezek az irányzatok az ember életszemléletére vannak hatással.

A filozófiai terápia osztályát alaposabban szemügyre véve megállapíthatjuk, hogy működésétől függően elkülöníthetjük ezen a területen egymástól a filozófiai életformát és a filozófiai tanácsadást. A filozófiai életforma elnevezése összekapcsolható Pierre Hadot munkásságával, aki a filozófiát rendre életmódként gondolta el. A filozófiai terápia ezen területén a filozófiát művelő egyén saját életmódjára kíván hatással lenni. Olyan vállalkozások sorolhatók ide többek között, mint a sztoikusok lélekvezetési gyakorlatai, vagy Hadot lelkgyakorlatai. A filozófiai tanácsadás ezzel szemben közelebb áll más indítatású tanácsadások működéséhez: ebben az esetben egy, a filozófushoz vendégül érkező ember életmódjának megváltoztatása a filozófus célkitűzése. A más tudományterületekkel való érintkezés miatt ennek az osztálynak a talaja meglehetősen ingoványos, további elemzéseket nélkülözve a következőt állapíthatjuk meg óvatosan. Filozófiai háttere miatt ide sorolható Viktor Frankl logoterápiája vagy Binswanger és Boss különböző megközelítésű Dasein-analízisei.

A fentieket összevetve a gyakorlati filozófián belül a következőképpen foglalható össze a filozófiai terápia felelőssége: az ide tartozó irányzatok felelőssége abban áll, hogy célkitűzéseiknek megfelelően hassanak a filozófus vagy vendége (egyszóval: az ember) életmódjára.

A filozófiai terápia osztályával szemben elkülöníthető a filozófiai lélek-gondozás területe. Mint azt megjegyeztük, ezek az irányzatok nem követelik meg egy bizonyos elméletrendszer elfogadását, emiatt a metafizikasemlegesség miatt pedig alkalmazási lehetőségük szélesebb körű. Ez azonban azzal jár, hogy ezeknek a vállalkozásoknak a célkitűzései szükségszerűen szerényebbek. Míg a filozófiai terápia területén lehetőség nyílt bizonyos elméletek mentén az egyén életmódjának megváltoztatására, addig a filozófiai lélek-gondozás irányzatainak célja az egyén életszemléletének formálása. Fontos azonban, hogy ez a formálás nem feltétlenül jelent megváltoztatást, ahogyan Gerd Achenbach is írja: „Ez azonban nem cél, a cél csupán eredetileg megfogalmazott

belátásainak világossá tétele. Hogy ezáltal mássá válik, azt esetleg tapasztalhatjuk, ám ez pusztán rajta múlik.”¹⁰

Működésétől függően elkülöníthetünk a filozófiai lélekgondozáson belül filozófiai meditációt, filozófiai praxist és filozófiai párbeszédet. A filozófiai meditáció területén a filozófiát művelő egyén (a filozófiai életmóddal párhuzamosan) saját életszemléletére kíván hatással lenni. Olyan vállalkozások sorolhatóak ide, mint a modern sztoikusok gyakorlatai, vagy a Nemes László által aktusfilozófiának hívott gyakorlatok.¹¹ A filozófiai praxis ezzel szemben a filozófiai tanácsadáshoz hasonlóan működik: ebben az esetben a filozófus célkitűzése az, hogy hatással legyen egy hozzá érkező vendég életszemléletére. Jól szemlélteti ezen irányzatok működését az, ahogy Gerd Achenbach eredetileg megalkotta filozófiai praxisát 1981-ben.

A filozófiai lélekgondozás területén elkülöníthetünk egy harmadik osztályt, a filozófiai párbeszéd irányzatait. Ezen irányzatok működése során egy csoport tagjai együtt munkálkodnak azon, hogy hatással legyenek életszemléletükre. Ide sorolható Leonard Nelson szókratészi párbeszéd nevű csoportos módszertana, amelynek célja nem egy fogalom pontos meghatározása, hanem a meghatározás egy bizonyos módszerén keresztül a résztvevők személyiségének intellektuális formálása.¹² Ugyancsak a filozófiai párbeszéd egyik fajtája Ran Lahav *Deep Philosophy* nevű irányzata, melynek célja szintén az, hogy a résztvevők életszemléletét formálja filozófiai szövegek és a filozófiai kontempláció különböző módszereinek segítségével.

A fentieket összevetve a gyakorlati filozófián belül a következőképpen foglalható össze a filozófiai lélekgondozás felelőssége: az ide tartozó irányzatok felelőssége abban áll, hogy célkitűzéseiknek megfelelően hassanak a filozófus, annak vendége, vagy egy csoport (egyszóval: az ember) életszemléletére.

Mindezek áttekintése után magabiztosabban haladhatunk tovább vizsgálódásainkban. Mivel jelen írásban a felelősség fogalmát összekapcsoltuk a valamire való vállalkozással kapcsolatos kötelezettségekkel, a filozófia felelőségének vizsgálatakor meg kell különböztetnünk a filozófia két oldalát, hiszen eltérő vállalkozásokként eltérő célkitűzésekkel rendelkeznek. Az elméleti filozófia mint episztemikus vállalkozás célkitűzése teoretikus: tapasztalataink magyarázata. Ebből fakadó felelőssége pedig abban áll, hogy célkitűzésének megfelelően *kutassa és explikálja az igazságot*.

Ezzel szemben áll a filozófia gyakorlati oldala, amelyen belül elkülönítjük az áttekinthetőség kedvéért a filozófia terápia és a filozófiai lélekgondozás

¹⁰ Achenbach, G.: „On Wisdom in Philosophical Practice” *Inquiry, Critical Thinking Across the Disciplines*. 1997. 3. (XVII) 12.

¹¹ Ld. Nemes, 2017.

¹² Ld. Nelson, L.: *Die sokratische Methode*. Göttingen, Öffentliches Leben 1931.

osztályait attól függően, hogy az adott irányzatok célja az ember életmódjára, avagy az ember életszemléletére való hatás. A fentebbieket figyelembe véve immár nem tűnik légből kapottnak a gyakorlati filozófia következőképpen történő leírása. A gyakorlati filozófia egzisztenciális vállalkozás, melynek célkitűzése praktikus: közvetlen hatással lenni az ember életére (összefoglalva ezzel mind az életmódra, mint az életszemléletre való hatást). Ebből fakadó felelőssége pedig abban áll, hogy célkitűzésének megfelelően *gyarapítva formálja az ember életét*.

Kétséggkívül a fentebb leírtak nem fognak pontot tenni sem a metafizikai diskurzus, sem pedig a filozófia felelősségéről szóló párbeszéd végére. Ezzel szemben remélhetőleg sikerült felmutatni a filozófia területének egy újszerű áttekintését, amely könnyebbé teheti és fellendítheti e két témának a megvitatását.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- Achenbach, Gerd: *Philosophische Praxis*. Köln, Dinter 2010.
- Bieri, Peter: „Was bleibt von der Analytischen Philosophie?” *Deutsche Zeitschrift für Philosophie*, 2007. 3. (55) 333-344.
- Epiktétosz – Steiger Kornél: *Epiktétosz összes művei*. Ford. Steiger Kornél. Budapest, Gondolat, 2016.
- Hadot, Pierre: *A lélek iskolája*. Ford. Cseke Ákos. Budapest, Kairosz, 2010.
- Kant, Immanuel: *Vorlesung zur Moralphilosophie*. Berlin. Walter de Gruyter 2004.
- Lahav, Ran: *What is Deep Philosophy?* Vermont, Loyev, 2021.
- Nelson, L.: *Die sokratische Methode*. Göttingen, Öffentliches Leben, 1931.
- Nemes László: „Filozófiai tudás vs. filozofálás: A közösségi filozofálás praxisa.” *Elpis* 2017. 2. 181-193.
- Sárkány Péter: *A filozófia mint praxis*. Budapest, L'Harmattan 2014.
- Sárkány Péter: „Életbölcselet és filozófiai gyakorlat. Megjegyzések a praxisvitához.” *Elpis*, 2018. 1. (18) 149-155.
- Sárkány Péter: *Filozófiai praxis dióhéjban*.
<http://www.c3.hu/~prophil/profio44/sarkany.html> [Hozzáférés: 2021.12.02.]
- Tőzsér János: *Az igazság pillanatai. Esszé a filozófiai megismerés sikertelenségéről*. Budapest, Kalligram, 2018.